

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра педагогіки, методики викладання іноземних мов

КУРСОВА РОБОТА

з педагогіки

на тему: «Організація інклюзивного навчання школярів з особливими потребами у сучасній шкільній практиці»

**Студентки групи Сл(укр) 03-21
денної форми здобуття освіти
педагогічного факультету романо-
германської та української філології,
спеціальність 014 Середня освіта,
спеціальність 014.01 Українська мова і
література, освітньої програми
Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Носон Аліни Миколаївни**

Науковий керівник:

Доктор педагогічних наук, доцент
Волярська О.С

Київ-2023

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	5
1.1. Історичне підґрунтя інклюзивної освіти.....	5
1.2. Світовий досвід упровадження інклюзивної освіти..	8
РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: СИСТЕМНИЙ ВИМІР.....	14
2.1. Інклюзивна освіта як сучасна освітня парадигма...	14
2.2. Інклюзивне навчання як освітній особистісно орієнтований процес.....	18
2.3 Організаційно-методичні аспекти диференційованого викладання.....	22
ВИСНОВКИ.....	31
РЕЗЮМЕ.....	33
АБСТРАКТ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	35

ВСТУП

Сьогодні нарешті настав час запровадити інклюзивне освітнє середовище для дітей з особливими освітніми потребами та інтегрувати їх у суспільне життя України.

Такі зміни надзвичайно важливі в контексті розвитку України як демократичної країни, де кожен громадянин має можливість реалізувати свій потенціал

Концепція нової української школи створює умови для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Це завдання неможливо виконати без комплексної підготовки педагогів до роботи в інклюзивних закладах. Численні національні документи підкреслюють, що навчання, виховання та соціалізація дітей з особливими освітніми потребами залежать від професійної кваліфікації вихователів.

Формування професійної компетентності педагогів у сфері інклюзивної освіти має забезпечувати такі компоненти: ціннісна орієнтація, психологічна підготовка до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, методична компетентність. Ці елементи вчителі можуть отримати в процесі підвищення власної якості через самоосвіту, відповідні курси, семінари та тренінги.

Актуальність дослідження в даній темі полягає у включенні дитини з порушенням психофізіологічного розвитку до закладів загальної середньої освіти, що є складним питанням, оскільки сама присутність у ширшому суспільстві не гарантує її успішності навчання та соціалізації. Кінцевий результат залежить від створених для цього умов, наполегливої та цілеспрямованої роботи учасників освітнього процесу.

Метою дослідження є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливостями фізичного та розумового розвитку.

Предмет дослідження: організація навчально-виховного процесу інклюзивної школи.

Об'єкт дослідження: практико-орієнтований зміст інклюзивної освіти учнів з особливими потребами.

Цілі дослідження:

1. Теоретичний аналіз теоретичних засад інклюзивної освіти як складової нової української школи.
2. Спирання на світовий досвід впровадження інклюзивної освіти.
3. Порівняйте інклюзивне навчання та інклюзивне навчання школярів.

Методи дослідження: теорія: аналіз та узагальнення навчально-правових ресурсів, інтернет-ресурсів, тез доповідей, дослідження та узагальнення практики закладу освіти, ретроспективний аналіз світового та українського педагогічного досвіду – виявлення тенденцій розвитку інклюзивної освіти, дослідження з документи навчального закладу, продукт педагогічної діяльності.

Структура роботи: робота містить 37 сторінки, 22 джерела; складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

1.1. Історичне підґрунтя інклюзивної освіти.

Ставлення суспільства до людей з порушеннями психофізіологічного розвитку є визначальним фактором надання їм соціально-освітніх послуг. Історія знає про таке ставлення найрізноманітніші факти: від проявів агресії до захисту та врахування особистих рис. Зміни в оцінці людського розвитку суспільством призведуть і до змін в освіті.

О. Хмельницька зазначає, що в спеціальній педагогіці виокремлено етапи еволюції державно-суспільного ставлення до інвалідів розвитку та їх навчання в Західній Європі [18]:

Перший період - IX-VIII ст. До н.е.-12 століття н.е.- від агресії та нетерпимості до усвідомлення потреби в допомозі.

Період II - XII - 1770-1780-ті роки. – Від занепокоєння до розуміння можливостей навчання сліпоглухих дітей; від притулків через особистий досвід навчання до першого спеціального навчального закладу.

III фаза – 70-80-ті XVIII – початок 20 ст. - Від усвідомлення можливості навчання дітей з сенсорними порушеннями до усвідомлення необхідності навчання.

На початку 1900-1970-х років, IV ери, було усвідомлення того, що аномальні діти потребують спеціальної освіти. Це розуміння незабаром переросло у визнання того, що всі особи, яким потрібна спеціальна освіта, повинні її отримати. Диференціація та зростання цієї галузі наслідували цей приклад.

Від ізоляції до інтеграції, зрушення від рівних прав до рівних можливостей помітно з 70-х років 20 століття до нашого часу. Колись медична модель формувала уявлення про людей із психофізичними розладами, класифікуючи їх як хворих і потребуючих лікування та догляду через їхній унікальний розвиток.

Для допомоги та навчання дітей із психофізичними розладами створювали спеціальні заклади, але це часто призводило до їх ізоляції та труднощів із соціалізацією. У ХХ столітті з'явився новий підхід, де наголошувався принцип «Рівні права для всіх», але насправді це часто було лише гаслом. Насправді навіть ті з неоднозначними рисами розвитку були змушені відвідувати школу.

У 1970-х роках. В Європі була запроваджена соціальна модель оцінки психофізіологічних розладів, яка сприяла перенесенню акценту з розладів (біологічних факторів) на загальну особистість людини, а саме її соціальні цінності (соціальні фактори). В основу моделі покладено вчення Л. С. Виготського про характеристику складної структури психофізіологічних розладів, виділення ним соціальних аспектів розвитку дітей [18]. Вчені довели, що спеціальні школи створюють для дітей замкнутий світ, у якому все пристосовано до дефіциту. Внаслідок штучної ізоляції дітей, відриву від родини та здорових однолітків формується особистість, яка не впевнена в собі, своїх силах і здібностях, не готова до соціального життя. Прихильники соціальної моделі наголошують на тому, що розвиток людини не можна оцінювати лише через збитки, варто враховувати збережені

можливості людини, її потреби та цінності, потребу в соціалізації. Девізом буде: «Рівні можливості для всіх».

Допомога дітям з порушеннями психофізичного розвитку в нашій державі була завжди, але Україна відставала від інших європейських країн у впровадженні системи інтегрованого та інклюзивного навчання. П'ятий період для європейських країн розпочався із затвердження ряду документів, таких як Декларація ООН «Про права інвалідів» та запровадження соціальної моделі оцінки психофізичних розладів. Це сталося в 70-х роках ХХ ст. Проте в Україні цей процес розпочався лише у 90-х роках ХХ століття. ратифікація міжнародних документів, що визначають захист прав людини, включно з освітою, та здобуття незалежності.

За сприяння ЮНЕСКО громадяни, які взяли участь у Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами в Саламанці, підтримали Саламанкську декларацію та Рамкову програму дій у червні 1994 року.[22]

Інклюзивна освіта стає все більш актуальною через соціальні причини. Одним із факторів є прогрес у медичній допомозі для дітей групи ризику, таких як діти, народжені дуже недоношеними, що призводить до збільшення кількості дітей із легкими відхиленнями від типового розвитку та психофізичними розладами. Серед батьків є поширеним бажання, щоб їхня дитина з обмеженими можливостями отримувала освіту, залишаючись разом із сім'єю та однолітками в інклюзивному середовищі.

З 90-х років і дотепер Синьов В. досліджував зміни соціальних стандартів у вітчизняних тенденціях [16;17]. Збільшення кількості реабілітаційних закладів, посилення

уваги до наукових досліджень та інтегрованої освіти, формування громадських груп, які займаються проблемами психофізичних розладів, а також переосмислення поняття спеціальної освіти для людей з обмеженими можливостями — все це свідчить про запровадження світових стандартів соціалізації. Ці зміни були зроблені для підтримки людей з розумовими та фізичними вадами та їх загального благополуччя. [16;17].

Важливе значення для активного впровадження інклюзивної освіти в Україні має концепція Нової української школи. Згідно з цим документом у нашій державі розпочато масштабну реформу освіти дітей з особливими освітніми потребами, щоб вони нарівні з іншими учнями могли безперешкодно здобувати освіту та оволодівати ключовими життєвими здібностями. Нові українські школи заохочують інклюзивну освіту. [15]

1.2 Світовий досвід упровадження інклюзивної освіти.

Вивчення практики впровадження інклюзивної освіти в різних країнах світу має не лише наукове, а й практичне значення, яке дозволяє запозичити позитивний досвід, уникнути інклюзивних помилок та ефективно розвивати інклюзивну освіту в моїй країні.

У різних країнах інклюзивна освіта запроваджується по-різному: це стосується від загального розвитку освіти, ставлення на освіту осіб з особливими освітніми потребами впливає розвиток об'єктивних і суб'єктивних факторів, таких як економіка та політика. У літературі достатньо повно описано зарубіжний досвід інклюзивної освіти (С. Гайдукевич,

Є.Єкжанова, А. Колупаєва, А. Конопльова, О. Лемех, Т.Лещинська, Є. Резнікова та ін.).

Далі ми зупинимося на загальних характеристиках тенденції інклюзивної освіти за кордоном і коротко опишемо досвід кожної країни.

В Австрії закон регулює існування спеціальних та інклюзивних закладів і право батьків вибирати заклади.

Спеціальна та інклюзивна системи освіти взаємопов'язані. Наприклад, Центр спеціальної освіти координує роботу спеціалістів інклюзивної школи та центру, проводить консультації з батьками та вчителями, проводить дослідження з питань дитячої психології та педагогіки. В інклюзивних закладах є спеціальні посади вчителів, які надають психолого-педагогічний супровід дітям, надають їм корекційно-реабілітаційні послуги, а також виконують функції асистентів вихователя.

Нідерланди вважають ранню корекційну допомогу дітям з психофізіологічними вадами пріоритетом, оскільки це є умовою інклюзії. У нас спеціальна освіта та інклюзивна освіта перераховані як одна система, а спеціальним компонентам надається пріоритет. Перед вибором закладу дитина ретельно оглядається, визначаються її соціальні та освітні потреби та вимоги батьків.

Основними спеціалістами є спеціальні педагоги, які приймаються на роботу, якщо у великих закладах велика кількість дітей з психофізіологічними вадами.

Спеціальна та інклюзивна системи освіти взаємопов'язані. Наприклад, Центр спеціальної освіти координує роботу спеціалістів інклюзивної школи та центру, проводить консультації з батьками та вчителями, проводить дослідження з питань дитячої психології та педагогіки. В інклюзивних закладах є спеціальні посади вчителів, які надають психолого-педагогічний супровід дітям, надають їм корекційно-реабілітаційні послуги, а також виконують функції асистентів вихователя.

Нідерланди вважають ранню корекційну допомогу дітям з психофізіологічними вадами пріоритетом, оскільки це є умовою інклюзії. У нас спеціальна освіта та інклюзивна освіта перераховані як одна система, а спеціальним компонентам надається пріоритет. Перед вибором закладу дитина ретельно оглядається, визначаються її соціальні та освітні потреби та вимоги батьків.

Основними спеціалістами є спеціальні педагоги, які приймаються на роботу, якщо у великих закладах велика кількість дітей з психофізіологічними вадами.

Італія була однією з перших європейських країн, яка визнала, що інклюзивна освіта найкраще підходить для дітей з особливими потребами. Це стало можливим завдяки прийняттю в 1971 році Закону про освіту, який визнавав право на освіту дітей з особливими потребами за місцем їх проживання. Закон неодноразово змінювався, тому інклюзивне навчання є досить поширеним явищем. В інклюзивних закладах діти забезпечені психолого-педагогічним супроводом, асистентами вихователів. Реабілітаційна допомога дітям надається безпосередньо в

установах або поза школами (медико-санітарні служби, центри медико-соціальної реабілітації).

Спеціальна та інклюзивна системи освіти взаємопов'язані. Наприклад, Центр спеціальної освіти координує роботу спеціалістів інклюзивної школи та центру, проводить консультації з батьками та вчителями, проводить дослідження з питань дитячої психології та педагогіки. В інклюзивних закладах є спеціальні посади вчителів, які надають психолого-педагогічний супровід дітям, надають їм корекційно-реабілітаційні послуги, а також виконують функції асистентів вихователя.

Нідерланди вважають ранню корекційну допомогу дітям з психофізіологічними вадами пріоритетом, оскільки це є умовою інклюзії. У нас спеціальна освіта та інклюзивна освіта перераховані як одна система, а спеціальним компонентам надається пріоритет. Перед вибором закладу дитина ретельно оглядається, визначаються її соціальні та освітні потреби та вимоги батьків.

Основними спеціалістами є спеціальні педагоги, які приймаються на роботу, якщо у великих закладах велика кількість дітей з психофізіологічними вадами.

Італія була однією з перших європейських країн, яка визнала, що інклюзивна освіта найкраще підходить для дітей з особливими потребами. Це стало можливим завдяки прийняттю в 1971 році Закону про освіту, який визнавав право на освіту дітей з особливими потребами за місцем їх проживання. Закон неодноразово змінювався, тому інклюзивне навчання є досить поширеним явищем. В інклюзивних закладах діти забезпечені психолого-педагогічним супроводом, асистентами вихователів.

Реабілітаційна допомога дітям надається безпосередньо в установах або поза школами (медико-санітарні служби, центри медико-соціальної реабілітації).

Основним трендом розвитку освіти в Канаді є інклюзивність, хоча при повноцінній участі дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі існують спеціальні школи та реабілітаційні центри для них. Держава визнає право сім'ї на вибір навчальних закладів для своїх дітей. Інклюзивне навчання базується на принципі індивідуалізованого підходу шляхом розробки індивідуалізованих навчальних програм.

Обов'язковими умовами є кваліфікований супровід спеціалістів у навчанні дітей, а також участь батьків як рівноправних учасників освітнього процесу. Учні з особливими освітніми потребами навчаються відповідно до своїх потреб і здібностей, коригують та змінюють навчальний план, за необхідності призначають асистента вчителя. Досвід Канади є основою організації інклюзивної освіти в нашій країні [5].

У США існує досить розгалужена система освіти та організації, які надають допомогу дітям з особливими потребами. Сучасне законодавство країни визнає людей з інвалідністю членами суспільства та здатними робити власний внесок у розвиток суспільства. Рішення про дитячий заклад приймаються після ретельного дослідження дитини. Інтеграція через загальноосвітні класи, реанімаційні, спеціальні класи. Загальноосвітня навчальна програма – це варіант інклюзивної освіти, який передбачає ретельне планування, підготовку вчителів та комплексну систему підтримки роботи з дітьми з особливими потребами. За навчання дітей з особливими

потребами відповідають вчителі-дефектологи. Реабілітаційна кімната – це освітнє середовище, яке забезпечує коригувальні дії, медичне навчання та час доби для дітей з особливими освітніми потребами. У цій кімнаті працює вчитель-дефектолог, який розподіляє обов'язки з учителем загальної освіти. Його робочий день гнучкий, що дозволяє йому займатися різними дітьми.

Т. Бондар зазначила, що спеціальна програма в масовій школі є варіантом інтеграції в загальне середовище. Їх місткість невелика (6-10 дітей), можна об'єднувати дітей з однаковою нозологією. Системи інклюзивної та спеціальної освіти функціонують паралельно, але спостерігається тенденція зближення [5].

Отже, аналіз практики інклюзивної освіти в різних країнах світу показує, що її основною тенденцією є комплексне забезпечення гідного життя дітей з особливостями фізичного та розумового розвитку, інтеграція в соціальне середовище, надання сім'ям права на освіту. вибрати. установа. Більшість країн визнають необхідність одночасного функціонування спеціальних та інклюзивних закладів, оскільки ця гнучкість дозволяє застосовувати індивідуальні та диференційовані підходи до навчання дітей. Перспективним напрямом наукових досліджень в Україні може стати детальне вивчення досвіду інклюзивної освіти в різних країнах та його визнання в реальних умовах.

РОЗДІЛ 2

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: СИСТЕМНИЙ ВИМІР

2.1 Інклюзивна освіта як сучасна освітня парадигма.

Інклюзивна освіта – це цілеспрямований процес, який задовольняти різноманітні потреби всіх дітей шляхом розширення їх участі в освіті та культурі Громадська діяльність і життя. Цей процес пов'язаний зміни та трансформації змісту, методів, стратегій та структур освіти. Визначені ознаки є родовими.

Концепція, згідно з якою звичайна шкільна система спрямована на навчання всіх дітей, особливу увагу слід приділяти тим учням, яким загрожує ізоляція, відчуження та маргіналізація.

За останні кілька десятиліть в Україні чітко визначилася основна освітня парадигма інклюзивної освіти,

Про забезпечення права на освіту без обмежень та дискримінації. Україна ратифікувала конвенцію ООН з прав людини ініціює фундаментальні зміни в системі.

Освіта, актуальна для забезпечення рівного доступу до якісних послуг. Навчання дітей з особливими освітніми потребами та актуальність запровадження інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта як освітня парадигма, що ґрунтується на світоглядних принципах соціальної інклюзії (участі всіх членів суспільства в соціальному середовищі), є невід'ємною частиною стратегії розвитку демократичного суспільства, оскільки рівність, доступність та забезпечення якості освіти – це стратегії розвитку демократичного суспільства .Інклюзивна

освіта має забезпечувати право на якість, як це визначено міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.) Навчати всіх дітей, задовольняючи їхні основні освітні потреби [22].

На особливу увагу заслуговують діти, які найбільше піддаються ризику маргіналізації через психофізіологічні, етнічні, релігійні, мовні та інші особливості. Інклюзивна освіта як невід'ємна частина соціальної політики є засобом досягнення соціальної інклюзії, оскільки основна ідея інклюзивної освіти полягає в діях у такому напрямку: від інтеграції в закладах освіти до інтеграції в суспільство.

Як зазначає А. Колупаєва, комплексний освітній процес зумовлений зовнішніми змінами соціосоціальної системи, пов'язаними з доступом до освіти дітей з порушеннями розвитку, особливо дітей з обмеженими можливостями, і не призводить до змін «внутрішніх» у навчального процесу [12]. На відміну від інклюзії, концепція інклюзії базується на врахуванні різноманітності всього учнівського контингенту та визначенні особливих потреб, а не вад розвитку, щоб задовольнити особливі освітні потреби не лише учнів з розумовими вадами, але й усіх дітей із особливими потребами. Культурні відмінності такі фактори, як оточення, раса, мова, релігія, соціально-економічні причини та рівень освітніх здібностей, впливають на розвиток і освіту дітей. Інклюзія як освітній феномен вимагає системних реформ на всіх рівнях освіти та в усіх освітніх структурах з урахуванням виявлених особливих потреб дітей.

Асиміляція дитини з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітнє середовище без зміни самої системи є інтеграцією. Це відрізняється від включення.

«Визначення інтеграції як прагнення залучити дітей із психофізичними захворюваннями до загальної освіти, політика та процеси інклюзії сприяють участі кожної дитини в усіх програмах. Визнання того, що суспільство має адаптуватися до індивідуальних потреб людей, а не навпаки, розрізняє різні прийнятих підходів». [21].

Кожна дитина з особливими потребами має величезну цінність і значення в сучасній парадигмі інклюзивної освіти. Пріоритетом є розвиток суб'єктивних принципів у кожній особистості, що дозволяє визнати автономію та домінувати у взаємодії паритетного спілкування. Такий стиль спілкування зрештою відповідає за прискорення оптимізації інклюзивного освітнього процесу.

Принципи інклюзивної освіти – це загальноновизнані загальні положення, затверджені міжнародними правовими документами у сфері освіти та підкріплені заявами та деклараціями, схваленими світовою освітньою спільнотою.

Інклюзивна освіта – це філософія, яка цінує та приймає різноманітність та індивідуальні відмінності. Кожен студент має різне походження, навички, інтереси та потреби. Тому інклюзивна освіта сприяє створенню рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх здібностей, обмежених можливостей, етнічного походження, статі, раси, релігії чи соціально-економічного статусу. Інклюзивна освіта спрямована

на створення сприятливого та шанобливого навчального середовища, яке вітає та вшановує різноманітність, сприяє соціальній згуртованості, покращує навчання та збагачує шкільну спільноту. Принципи інклюзивної освіти включають співпрацю, комунікацію, гнучкість, доступність та участь. Вчителі, адміністратори, батьки та учні повинні працювати разом, щоб розробити та реалізувати стратегії та адаптації, які відповідають різноманітним потребам кожного учня. Інклюзивна освіта – це безперервний процес, який потребує постійного осмислення, оцінювання та вдосконалення.

Дотримання рівних прав на освіту є важливим принципом, до якого не можна ставитися легковажно. Освіта має бути доступною для всіх, незалежно від їхньої раси, статі, соціально-економічного статусу чи будь-яких інших факторів. Кожна людина повинна мати можливість навчатися та розширювати свої знання, щоб повністю розкрити свій потенціал у житті. Необхідно визнати важливість освіти та забезпечити рівні можливості кожному. Цей принцип справедливості має бути наріжним каменем у будь-якій освітній системі, і першорядним має бути забезпечення необхідних інструментів і ресурсів для забезпечення справедливих результатів. Коротше кажучи, освіта є фундаментальним правом, і ми повинні забезпечити кожному доступ до неї.

Визнання цінності кожної дитини, незалежно від її особливостей чи відмінностей, є ключовим принципом толерантного ставлення. Слід уникати дискримінації в будь-якій формі будь-якою ціною.

За цим принципом інтереси дитини є пріоритетними:

- Раннє втручання є ключовим принципом.
- Принцип навчального процесу, орієнтований на персоналізацію.
  - У процесі навчання дуже важливо пропонувати допомогу та керівництво.
  - Участь у навчальному процесі та вибір школи є фундаментальним правом батьків.
  - Взаємодія на соціальному та професійному рівні будується на принципі співробітництва.

Інклюзивна освіта як освітня система включає:

- Визнання рівності та різноманітності учнів є методологічною основою системи освіти.
- Усунути бар'єри та забезпечити загальний доступ до освіти.
- Мобілізувати ресурси та засоби для якісної освіти.
- Залучення громади до створення інклюзивного простору.
- Комплексна трансформація навчальних закладів.
- Високий рівень професійної компетентності фахівців.
- Структурні, організаційні та змістовні зміни, спрямовані на вдосконалення навчального процесу.

У такий спосіб усім дітям забезпечується доступ до якісної освіти на всіх рівнях, без будь-яких обмежень і винятків, на всіх рівнях освіти шляхом запровадження моделі навчання, що базується на індивідуальній орієнтації.

2.2 Інклюзивне навчання як освітній особистісно орієнтований процес.

Міжнародна організація ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як процес, зорієнтований на врахування

індивідуальності кожної дитини, під час якого досягається максимально можливий рівень суб'єктності нетипових дітей у навчанні та в житті громади. Реалізація інклюзивних освітніх стратегій передбачає адаптацію/модифікацію змістових, структурних, стратегічних та методологічних основ. Такі зміни спрямовуються на дітей усіх вікових груп та ґрунтуються на цілеспрямованому мотивуванні до залучення кожної дитини в систему загальної освіти.

Варіативне теоретичне трактування пропонує Європейське агентство з розвитку особливих потреб. Його концептуальна ідеологія базується на можливості розгляду інклюзивного навчання з різних позицій. Зокрема, інклюзивне навчання всіх дітей представляється: як вибір місця здобуття освіти; як особлива система навчання (двосторонній підхід); як спектр послуг, що надаються в межах одного середовища – загальноосвітньої школи чи класу.

Світова спільнота науковців і практиків визнає інклюзивну освіту ідеальним підходом до навчання всіх дітей. Ця система пропонує широку підтримку, яка гарантує, що кожна дитина отримує послуги, налаштовані відповідно до її конкретних потреб. Такі посади є видними і поширеними.

Світове співтовариство науковців і практиків визнало ефективність інклюзивної освіти як комплексного підходу, що відповідає потребам кожної дитини. Ця тактика навчання пропонує якісну підтримку, яка гарантує, що кожна дитина отримує необхідний рівень допомоги. Примітно, що кілька позицій виступають за цю форму навчання.

Завдяки комплексній системі підтримки дітей, які вважаються «нетиповими» порівняно з їхніми однолітками, а

також дітей з особливостями психофізичного розвитку, Національний інститут удосконалення міської освіти займається впровадженням інклюзивної освіти в США.

До цього кола входять діти, які потребують якісного сервісного обслуговування та надання соціально-психологічних, педагогічних, консультативно-профілактичних або інших послуг. Така інтерпретація інклюзивного навчання передбачає цілісне бачення інклюзивного навчального середовища, акцентуючи увагу на інтерактивно-перцептивних складових.

Це інклюзивне освітнє середовище зосереджується як на інтерактивних, так і на перцептивних компонентах і пропонує дітям високоякісні послуги. Їм може знадобитися низка послуг, включаючи соціально-психологічну, педагогічну, консультативну чи профілактичну допомогу. Цей цілісний підхід гарантує, що всі учні отримають найкращу освіту.

У рамках поліінструментального бачення концепція інклюзивної освіти (У. Сейлор, Т. Скрітік) проілюстрована як цілеспрямоване використання педагогічних технік, технологій і методів, спрямованих на організацію освітнього процесу з урахуванням унікальних рис кожного учня та індивідуалізації мотиваційні потреби.

Закон «Про освіту» визначає інклюзивну освіту в Україні як гарантію державних освітніх послуг, які дотримуються таких ключових принципів, як недискримінація, багатогранність та ефективно залучення всіх учасників освітнього процесу.

Враховуючи особливі потреби та здібності учнів, інклюзивна освіта створює середовище, яке використовує різні

підходи та процедури для сприяння спільному навчанню, освіті та особистісному зростанню [14].

У сучасній освітній сфері України термін «інклюзивна освіта» здебільшого зарезервований для дітей з особливими потребами розвитку. Це обмежене визначення пов'язане із зародковим характером інклюзивної практики в країні, де мало уваги приділяється адаптації середовища для врахування відмінностей або розвитку цілісного розуміння різноманітних ролей, залучених до інклюзивної освіти. Проте нині освітня система України зазнає системних та еволюційних змін.

На думку українських науковців А. Колупаєва, П. Таланчук, О. Таранченко, інклюзивні форми навчання передбачають динаміку, пов'язану із суттєвими аксіологічними змінами. Проте в українській системі освіти на сьогодні стабільним залишається напрямок фіксованого набору відносно стабільних компонентів академічної бази. Однак ця ситуація може змінитися під час впровадження освітніх реформ у Новій українській школі, яка надає пріоритет запровадженню гнучких механізмів участі дітей з особливими потребами в шкільній системі та стратегій взаємодії з ними, іншими дітьми та вчителем [12] .

Однак у багатьох закладах освіти відсутні детальні механізми формування такої гнучкої системи, що свідчить про недостатнє розуміння практиками природи інклюзивної освіти, особливо дітей з особливими потребами та навколишнього соціального середовища.

Інклюзивна освіта як освітній, особистісно орієнтований процес передбачає участь дітей у загальноосвітньому середовищі, забезпечення доступності освітніх програм за

допомогою різноманітних форм і методів, забезпечення гнучкості навчального плану, адаптацію методик навчання та надання додаткових освітніх послуг.

Реформування системи освіти в Україні передбачає трансформаційні зміни в освітньому процесі: «Школа враховує здібності, потреби та інтереси кожної дитини, забезпечить справедливе та справедливе ставлення до кожного учня»[18].

Інклюзивна освіта – це процес системної організації та багатовимірної структури на основі взаємодії навчальних дисциплін. Успішність цієї взаємодії залежить від усвідомлення переваг, які отримують усі суб'єкти освітнього процесу від впровадження інклюзивних практик.

2.3 Організаційно-методичні аспекти диференційованого викладання.

На відміну від традиційної системи навчання, яка передбачає провідну роль вчителя в цьому процесі, центральне місце в технології диференційованого навчання займає індивідуальна навчальна діяльність учнів. Розвивати потреби, інтереси та сильні сторони учнів безпосередньо в навчальному процесі.

Диференційоване навчання спрямоване на врахування в навчальному процесі таких особливостей учнів:

- Рівень підготовленості – обумовлений темпом засвоєння та складністю матеріалу
- Сформуйте індивідуальний стиль навчання, організовуючи різні види діяльності, щоб учні отримували та обробляли інформацію різними способами на різних рівнях

- Інтереси базуються на зацікавленості учня та його бажанні оволодіти певною темою або розвинути певну навичку.

Враховувати ці аспекти в процесі планування, організації навчання, зважених змін у змісті, процесі чи продукті навчальної діяльності,

На етапі планування диференційованого навчання слід розглянути кілька стратегічних і тактичних питань: Навіщо проводити диференційоване навчання? Йдеться про те, що спонукає вчителів змінювати підходи, методи навчання, матеріали: забезпечення доступності навчання, мотивація навчання, сприяння успішності навчання. Яка різниця? Йдеться про ті елементи навчального процесу, які потребують змін відповідно до освітніх потреб учнів: зміни у змісті (що навчатимуть учні та які матеріали використовуватимуться);

Зміни в процесі (за допомогою цих заходів студенти зрозуміють ключові ідеї та зможуть використовувати важливі навички); зміни в результатах (як студенти продемонструють, що вони розуміють і чого навчаться під час навчання); зміни в навчальному середовищі (загальна атмосфера, умови в класі (Це визначатиме природу та очікування від навчання.) Один або декілька з цих елементів можна змінити для досягнення відповідних цілей.

Як відрізнити?

Йдеться про варіацію (адаптацію/модифікацію) або диверсифікацію завдань залежно від особливостей учня (готовність, інтереси, особливості навчання тощо). Досвід навчання різноманітний, щоб відповідати одній або декільком із цих характеристик.

Будь-яке або всі ці запитання щодо використання диференційованого навчання можуть стосуватися готовності студента, інтересів і характеристик навчання. Відповіді на ці запитання вчителі знаходять на етапі аналізу курсу, результатів первинного оцінювання учнів, консультацій із спеціалістами Інклюзивно-ресурсного центру (чи іншими), батьками та командою, яка розробляє Індивідуальний план розвитку. Навчальне середовище: матеріали, фізичне середовище, ресурси, очікувані результати навчання, методи. [21]

Розробка унікального набору навчальних завдань і заходів для учнів на основі восьми варіантів диференціації має вирішальне значення для ефективного навчання. Щоб досягти цього, використовується метод «Еквалайзер», який налаштовує навчальні завдання відповідно до потреб кожного учня, як адаптовано з К. Томлінсона (2001) [20].

Учитель ретельно розглядає рівень розуміння учня, бажаний стиль навчання та особливі вимоги, перш ніж вибрати найбільш підходящі методи навчання та ресурси. З «Equalizer» є можливість ефективно координувати викладання, вибираючи відповідні завдання та організовуючи обов'язки студента на основі його унікальних потреб і якостей. Залежно від таких факторів, як зміст, результати оцінювання та тип діяльності, процес формування та реформування групи є динамічним. З його припливами та відпливами утворюються групи різних форм і розмірів. Для диференціації змісту потрібен доступний навчальний матеріал, який унікально виділяє його. Доступність контенту має вирішальне значення, щоб виділитися.

Диференціація є ключовою, коли йдеться про навчальний матеріал. Одним із способів досягти цього є доступність

контенту. При диференціації на рівні змісту важливо враховувати цілі, завдання та очікувані результати, яких планується досягти. Рівень диференціації змісту залежить від співвідношення поставлених цілей і завдань. Таким чином можна досягти: освітніх, розвиваючих і соціальних переваг.

Доступ до контенту, який сприяє навчанню, є важливим.

У навчальному процесі можливість доступу до контенту є важливою. Спосіб, яким учні отримують інформацію (ставлення, дії, навички, поняття та узагальнення), відіграє ключову роль у стимулюванні змін.

Навчальні цілі є центром завдань із зосередженням на досягненні освітніх цілей. Цілі є цілеспрямованими та пристосованими до потреб учня з уважним урахуванням рівня його здібностей. Потім розробляються завдання з урахуванням цих цілей, призначені для підтримки та покращення процесу навчання. Кінцева мета полягає в тому, щоб допомогти студентам досягти майстерності в ключових сферах за допомогою поєднання цільового навчання та практичної практики. Постійно оцінюючи прогрес і коригуючи завдання за потреби, педагоги можуть переконатися, що учні зможуть досягти своїх навчальних цілей і повністю розкрити свій потенціал.

Послідовність вправ для розвитку певних навичок створює послідовний список завдань, які відповідають цілям навчання. Окрім тестів, для оцінки досягнення цілей використовуються стандартизовані критерії. Ці завдання будуються поступово, щоб збільшити складність з різними рівнями складності для учнів.

Диференціація продуктів має важливе значення для досягнення кінцевого результату.

Учні можуть по-різному проявити свої вміння, знання та вміння. Щоб визначити потенціал дитини в цій сфері, вчитель повинен зосередитися на наступних аспектах: Організація навчального процесу вимагає оцінювання студентів початково та поточно. Це важливо для того, щоб навчання було ефективним. Ключ до ефективною диференціації полягає в ретельному попередньому оцінюванні. Використання як попередніх, так і постійних оцінок дозволяє визначити відповідні підходи до навчання та механізми підтримки, які задовольняють різноманітні потреби, інтереси та здібності кожного учня в класі.

Методи оцінювання можуть варіюватися від неофіційних заходів, таких як співбесіди та опитування, до більш офіційних процедур, спрямованих на вимірювання результатів навчання. Щоб гарантувати кожному учневі можливість продемонструвати своє розуміння, очікування та вимоги до відповідей учнів мають змінитися. Завдання ретельно диференційовані, щоб відповідати різним способам демонстрації знань і розуміння, дотримуючись прийнятних вказівок.

Основні знання та рівень навичок студента - це те, на що вказує готовність.

Мотивація учнів зрештою визначає інтерес до навчання та формує їхній підхід до освіти. Спосіб вивчення матеріалу відіграє вирішальну роль у визначенні того, що рухає учнем.

Навчальні особливості студентів такі ж унікальні, як і їх індивідуальний стиль мислення, перевага самостійної роботи,

у малих чи великих групах, перевага освітньому середовищу. Персоналізація в освіті базується на будь-якому з цих факторів або їх комбінації. Організаційні особливості середовища навчання також можуть впливати на уподобання студента.

Вибрані та об'єднані – це конкретні навчальні стратегії та методи, про які слід пам'ятати.

По-перше, проводиться оцінювання, щоб визначити готовність учня, будь то формальна чи неформальна. Рівень їхніх базових знань виявляється шляхом інтерв'ю з ними та з'ясування того, що вони вже знають і чого хочуть навчитися щодо певного предмету.

Шляхом опитування визначаються інтереси студентів – тема, яка їм подобається. Як частина процесу планування уроку, їх внесок запитується, щоб включити їхні інтереси.

Проводяться спостереження за різноманітними заходами, опитування батьків, консультації шкільного психолога та спеціалістів команди підтримки, щоб визначити, як учні найкраще навчаються та їхні потреби щодо організації освітнього середовища, виходячи з їхніх стилів навчання.

Досягнення диференціації передбачає зміну пропозицій унікальним чином. Це може охоплювати диверсифікацію пропонованих продуктів або послуг, розвиток виняткового клієнтського досвіду або додавання додаткових переваг для споживачів. Важливо залишатися попереду конкурентів, визначаючи чіткий аспект, якість або особливість, яка відрізняє ваш бренд від конкурентів. Ця унікальна торгова пропозиція може вплинути на рішення потенційного клієнта віддати перевагу одному бренду. Постійні інновації та креативність

важливі для збереження диференціації на конкурентному ринку.

Різні тексти використовуються по-різному

- різний ступінь підтримки та допомоги надається студентам у різних формах;

- продукти навчальної діяльності, до її результатів встановлені певні вимоги.

- наголос на різних здібностях учнів в організації роботи;

- різноманітні інтереси дітей обумовлюють вибір матеріалів і методів;

- матеріали і методи підбираються з урахуванням різноманітних інтересів дітей;

- пристосування матеріалів і методів до особливих інтересів дітей;

- уподобання дітей формують вибір матеріалів і методів;

- адаптація матеріалів і методів відповідно до індивідуальних інтересів дітей;

- урахування різноманітних інтересів дітей при виборі матеріалів і методів;

- налаштування матеріалів і методів відповідно до унікальних інтересів дітей.

У рамках зазначеного навчального плану [13] міститься ряд завдань, які необхідно використовувати.

Навчальні матеріали та завдання можна змінювати відповідно до різних стилів навчання шляхом модифікації та адаптації в інклюзивній освіті. Модифікації змінюють зміст і концептуальну складність, тоді як адаптації змінюють лише характер навчання. Вони обидва використовуються в диференційованому навчанні, хоча й обмежено.

Щоб ефективно навчати всіх студентів, важливо адаптувати навчальну програму до їхніх унікальних вимог. Одним із способів зробити це є використання універсальних навчальних планів і впровадження різних методів навчання, які диференціюються на основі індивідуальних потреб. Лише тоді всі учні зможуть справді досягти успіху.

Щоб досягти комплексних і стійких змін, що стосуються навчальної програми, кожен компонент має бути ретельно розроблений і скоригований відповідно до особливих вимог, узгоджених з освітніми стандартами. Зрештою, ці компоненти мають відображати різний зміст, показники успіху та організацію, необхідні для кожного унікального сценарію. У всіх випадках необхідним є обґрунтований підхід, що враховує всі елементи стандарту. Включення стандартів у різні компоненти сприятиме широкому та узгодженому адаптуванню навчального плану.[21]

Рівний доступ до різноманітних видів діяльності в інклюзивному академічному середовищі (для всіх учнів) і якісна освіта є обов'язковими вдосконаленням в освітньому курсі. Таким чином, коригування вносяться до навчальної програми, організації навчальних областей, схем групування та інших організаційних особливостей (тобто екологічних аспектів). Крім того, адаптація стосується таких освітніх практик, як навчальні методи та матеріальне забезпечення.

Індивідуальні потреби студентів можна задовольнити шляхом продуманої адаптації матеріалів.

Інколи, крім впровадження диференційованих методів навчання, необхідні корективи. Ці коригування визначаються на основі навчального матеріалу та можуть передбачати:

скорочення матеріалу (участь у вибраних видах діяльності, виконання конкретних завдань, оволодіння лише частиною навчального плану) зниження очікувань (вивчення лише частини матеріалу, зміна темпу або тривалість завдання, наявність помічника вчителя, який допомагає розв'язувати задачі тощо)

Отже, негативні стигми та неправильні уявлення оточують людей із психофізичними захворюваннями, впливаючи на їхню освіту та роль у суспільстві, таким чином перешкоджаючи прогресу людства. Таким чином, в Україні Міністерство освіти і культури бачить необхідність освітніх ініціатив у місцях, що оточують заклади та регіони, як важливий крок у сприянні розвитку суспільства. Важливим при цьому є залучення засобів масової інформації до формування нової суспільної філософії щодо осіб з інвалідністю, поширення напрацьованого педагогічного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, інноваційних технологій із питань підготовки таких дітей до самостійного життя.

ВИСНОВКИ

У ході роботи над темою «Організація інклюзивного навчання школярів з особливими потребами у сучасній шкільній практиці» нами було зроблено такі висновки.

Встановлено, що практика спеціальної та інклюзивної освіти засвідчує, що кількісно-якісне педагогічне оцінювання є одним із важливих інструментів орієнтації на поведінку та діяльність дітей, регулювання стосунків, визначення місця учня в колективі однолітків і в сім'ї. Проте специфіка пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, залежність їх поведінкових, емоційних і трудових здібностей від зовнішніх умов вимагає іншого підходу до використання оцінювання, ніж у масовій школі. При цьому це не тільки кількісна оцінка, зумовлена стандартами навчальних досягнень учнів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, а й якісна оцінка – судження вчителя, його висловлювання до дитини, прийоми навчання, емоції тощо. Оцінювання викладання в контексті інклюзивної освіти повинно передусім стимулювати:

Виховувати у дітей позитивне ставлення до навчальної діяльності, школи, процесу навчання; формування основних компонентів навчальної діяльності, їх усвідомленості та довільності; підвищення задоволеності досягненнями в процесі навчання; стимулювати бажання наполегливо працювати над подоланням труднощів і виправленням помилок. Інші учні в класі демонструють можливості, досягнення та сильні сторони учнів з особливими потребами. Одним із впливових стимулів є позитивні емоції. Вони повинні формуватися в дитини, перш за

все про школу, вчителя і групу однокласників. Завучам, психологам, соціальним педагогам інклюзивних класів необхідно працювати над створенням класних колективів, які враховують психофізіологічні особливості учнів з особливими потребами. Водночас з таким учнем повинна проводитися індивідуальна робота, щоб дозволити йому брати участь у ситуаціях колективних стосунків, особливо у зв'язку з проблемами розвитку дитини.

Вже важливо, щоби дитина з ООП усвідомлювала свої можливості. Необхідно показати учневі його досягнення, намітити шляхи уникнення помилок і труднощів, довіряти йому. Важливу стимулюючу роль у діяльності учнів, їх розвитку відіграє оптимістичний настрій учителя, його позитивний емоційний стан. Таке ж позитивне ставлення необхідно сформуванню і в членів сім'ї, в якій росте дитина. Батькам слід показувати навіть найменші успіхи і вчити розпізнавати навіть найменші досягнення. Це дуже важливо для формування батьківського вміння порівнювати розвиток і досягнення дитини не з досвідом інших однокласників, а з власною дитиною за принципом «порівнюємо те, що маємо» Чим відрізняється сьогодні від вчора. «Такий підхід дозволить побачити реальний прогрес, проаналізувати, як краще отримати досвід і виправити помилки, в результаті досліджень на цю тему ми досягли поставлених цілей. Тому правильна мотивація залучення учнів до ООП, спілкування та поведінка допомагають їм адаптуватися до інклюзивного середовища та сприяти успішній інтеграції в суспільство.

РЕЗЮМЕ

Сьогодні нарешті настав час впровадження інклюзивного освітнього навчання середовища для дітей з особливими освітніми потребами та їх соціалізації у житті українського суспільства. І такі зміни надзвичайно важливі в контексті розвитку України як демократичної держави, де кожен громадянин має можливості для реалізації свого потенціалу. Проте ми розуміємо, що для вдалої реалізації реформи держава потребує кваліфікованих та професійних фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Саме тому зумовила вибір теми курсової роботи: «Організація інклюзивного навчання школярів з особливими потребами у сучасній шкільній практиці».

У першому розділі було розглянуто теоретичні засади інклюзивного навчання як складової нової української школи, проаналізовано український та світовий досвід запровадження інклюзивної освіти.

У другому розділі було проаналізовано організаційно-методичні аспекти диференційованого викладання та організація навчання інклюзивному середовищі.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, резюме. Обсяг роботи складає 37 сторінок. У списку використаної літератури нараховується 22 джерела.

Ключові слова: освіта, інклюзивна освіта, адаптація та модифікація, інклюзивний клас, діти з особливими потребами, диференційоване викладання, інклюзивне навчання.

ABSTRACT

Today, the time has finally come for the introduction of an inclusive educational learning environment for children with special educational needs and their socialization in the life of Ukrainian society. And such changes are extremely important in the context of the development of Ukraine as a democratic state, where every citizen has opportunities to realize his potential. However, we understand that for the successful implementation of the reform, the state needs qualified and professional specialists to work with children with special educational needs. That is why the topic of the course work was chosen: "Organization of inclusive education of students with special needs in modern school practice."

In the first part, the theoretical foundations of inclusive education as a component of the new Ukrainian school were considered, and the Ukrainian and world experience of the introduction of inclusive education was analyzed.

In the second part, the organizational and methodical aspects of differentiated teaching and the organization of learning in an inclusive environment were analyzed.

The coursework consists of an introduction, two sections, conclusions, and a summary. The volume of the work is 37 pages. The list of used literature includes 22 sources.

Key words: education, inclusive education, adaptation and modification, inclusive class, children with special needs, differentiated teaching, inclusive education

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навч.метод. посіб. — Кам'янець-Подільський: — Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
2. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч. -метод. посіб. / під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2015. 172 с.
3. Бондар В. І. Дидактика. Київ: Либідь. 2005. 264 с.
4. Бондар В. І., Золотоверх В. В. Історія олігофренопедагогіки: підручник. Київ: Знання. 2007. 375 с.
5. Бондар Т. І. Інклюзивна освіта в США та Канаді: тенденції розвитку: монографія. Черкаси: Видавець Третяков О. М. 2018. 511 с.
6. Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ. 2019. 19 с.
7. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
8. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення: навч.-метод. посіб. / [Кол. авторів; за заг. ред. С. П. Миронової]. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.
9. Даніелс Елен Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх закладів. Львів: Надія, 2000. 256 с.

10. Демченко І. І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 500 с.

11. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. URL: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2013>.

12. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, О. Таранченко, С. Єфімова, Н. Слободянюк, І. Луценко, Л. Будяк; За заг. ред. Л. Даниленко. Київ. 2007. 128 с.

13. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / Таранченко О. М., Найда Ю. М. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.

14. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

15. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. № 988 -р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249613934>.

16. Синьов В. М., Бондар В. І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями: навч. -метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2015. 398 с.

17. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2007. 238 с.

18. Хмельницька О. С. Історія розвитку інклюзивної освіти в європейських країнах. 2018. URL: <http://ephsheir.uhsp.edu.ua/handle/8989898989/2991>

19. Gordon Dryden, Janet Voss. Revolution in science. URL: <http://cmap.upb.edu.co/rid=1GQBQRQMK-1GN76W1-7JB/The-Learning-Revolution.pdf>

20. Tomlinson Carol Ann. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners (ASCD, 1999)

21. Curriculum Adaptations for Students with Learning and Behavior Problems: Principles and Practices for Differentiating Instruction. Остін, Техас: PRO-ED.4

22. UNESCO. Саламанкська декларація і рамки дій з освіти осіб з особливими потребами. Всесвітня конференція з освіти осіб з особливими потребами: доступ і якість, Саламанка, Іспанія. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text